

NEMZETI HŐSÖK VAGY A HAZA ÁRULÓI? KÍNAIAK KUBÁBAN ÉS PERUBAN

A nagyarányú ázsiai bevándorlás kezdetei Latin-Amerikában a 19. század közepéhez köthetők. A trópusi klímájú ültetvények nem voltak vonzóak az európai munkások számára, illetve drága munkaerőnek számítottak volna. A rabszolgaság eltörlésével és az ültetvényes gazdaság fejlődésével párhuzamosan azonban egyre nagyobb munkaerőigény jelentkezett egyes régiókban. A negyvenes évek közepén ráadásul a britek embargót vezettek be a rabszolga kereskedelemre és igyekeztek nyomást gyakorolni a még rabszolgatartó országokra, hogy eltöröljék e rendszert. A cukor iránti kereslet azonban egyre nőtt, Kuba pedig komoly munkaerőhiánnyal küszködött. Először Yucatán-félszigeti indiánok, illetve galíciaiak és kanári-szigeteki spanyolok betelepítésével próbálkozott enyhíteni a hiányt, Peruba polinézeket és hawaiiakat szállítottak. De a legelterjedtebbé a kínai kulik betelepítése vált Kubában, Mexikóban és Peruban is. A 430 millió lakosú Kína a 19. század közepén számos problémával küszködött. Infláció, az ópiumkereskedelem negatív hatásai, túlnépesedés, természeti csapások, lázadások, vidéki szegénység sújtotta a birodalmat. A vidéki szegénység számára menekülést jelentett a partvidéki városokba való vándorlás, mely egyben lehetővé tette a kínai munkások kereskedelmét is, melyet elsőként Anglia indított el. 1840 és 1875 között mintegy egy millió kínai kuliszt utaztattak külföldre, sokszor erőszakkal, zsarolással, félrevezetéssel. Spanyol-Amerikában a legtöbben Kubába és Peruba érkeztek.[\[237\]](#) A kiinduló munkásokkal már az útjuk megkezdése előtt aláírták szerződéseiket, a szerződések feltételei általában hasonlóak voltak bármely ország is volt az úti cél. A munkások szerződéseiket megkapták ugyan kínai nyelven, a legtöbb esetben azonban nem tudták merre tartanak és hol fognak dolgozni. Először angolok, majd később (az embertelen körülmények nemzetközi visszhangja miatt az angol kormány megtiltotta, hogy angolok vegyenek részt a kulik kereskedelmében) Macaóban élő portugálok tartották kezükben a szállítmányok szervezését és lebonyolítását. A szerződések általában nyolc évre szóltak, a kevés fizetés mellett pedig ruhát, élelmet és elszállásolást kellett biztosítani. Újévkor három szabadnap, illetve hetente egy vasárnapi szabadnap illette meg a munkásokat, ezt azonban általában nem tartották be. A munkáltatónak kellett biztosítania az orvosi ellátást szükség esetén, azonban a hiányzó napokat a munkásnak a szerződés lejártát követően le kellett dolgoznia. Az elinduláskor némi előleget kaptak, mely tartozást havonta a fizetségükből

vonták le. E rendszer tulajdonképpen adósjobbágy-szerű szolgasort takart, Peruban az indián lakosság körében is ismert volt *enganche* néven.[\[238\]](#) E félrabszolgasorból szinte lehetetlen volt kilépni, noha kezdetben a kikerkező kínaiak abban reménykedtek, hogy a nyolc évnvi munka után visszatérhetnek majd szülőhazájukba.

Kuba hősei. „Nem volt egyetlen kubai kínai dezertőr, sem egyetlen kubai kínai áruló”[\[239\]](#)

1847-ben indult útjára az első, 300 kínai kulit szállító, Oquendo nevű hajó a Karib-térségbe. 1853 és 1873 között Sánchez Albornoza adatai szerint több mint 132 ezer kínai hagyta el Shanghai és Kanton kikötőjét, hogy Kubába induljon. Az út során 10%-osnál is magasabb volt a halálozási arány. Az alábbi táblázat a Karib-térségbe induló 19. századi kínai bevándorlás adatait mutatja:

XIX. századi kínai bevándorlás a Karib-térségbe[\[240\]](#)

Gyarmat	Elindulók száma	Megérkezők száma
Jamaica	1 196	1 152
Guayana	14 127	13 539
Trinidad	2 982	2 837
Suriname	.	2 640
Guadalupe, Martinique stb.	.	1 000 (becsült adat)
Kuba	141 291	124 793

Kubában az utolsó rabszolgaszállítmányok beérkezését követően (hatvanas évek második fele) a kínai kulik importja a magasba szökött. Az utolsó kínai munkásokat szállító hajó 1874-ben érkezett a szigetre, 1877-re a lakosság 3%-át kínaiak alkották, azonban főként a munkakörülmények következtében kialakuló magas halálozási ráták miatt ez az arány a század végére jelentősen csökkent. Nők szinte alig érkeztek, Evelyn Hu-DeHart adatai szerint az összes Kubába érkező kínai közül 62 nő volt. A kiutaztatott szegény kínai munkások számára csak Amerikába érkezésük után vált világossá, hogy valójában szolgasorba kerültek. A

legtöbb esetben cukornádültetvényekre, kávé betakarításra, vasútépítkezésekre vezényelték őket. A kiérkezők a lehető leghamarabb megpróbálták szabadulni a béklyó alól, sok esetben a szökés mutatkozott az egyetlen lehetőségnek, hogy aztán utcai árusként, vagy kifőzdék alkalmazottaiként dolgozzanak a nagyobb városokban. A másik lehetőség a szerződéses munkaidő lejártának kivárása volt, ami éveket jelentett. [241] Nem szabad elfelejteni, hogy Kubában ekkor még nem törölték el a rabszolgaságot (erre véglegesen csak 1886-ban került sor), azaz a kínai munkások a rabszolgákkal együtt dolgoztak, az ültetvényesek és munkafelügyelők pedig nem sok különbséget tettek a munkások között. Máshol is elmondható, hogy a szerződéses munka számos visszaélést szült, leginkább a rabszolgamunkához hasonlított, embertelen körülmények között, elszeparálva kényszerítették a kulikat munkára, akik sok esetben lázadással próbáltak tiltakozni. Szerződésük lejártát követően, ahogy említettük, szabad élet várt rájuk és akár még a társadalmi ranglétrán is feljebb, a városi középrétegek közé kerülhettek. Nem mindenhol volt ez azonban így, Kubában például sokszor a szerződés lejártát követően a munkásokat egy újabb, hasonló szerződés várta. [242] A 8 éves szerződésüket letöltő kulik számára ugyanis egy, a korábbinál rövidebb idejű, és valamivel több fizetséggel járó szerződést ajánlottak, így biztosítva további munkájukat az ültetvényeken. A szerződések újrakötése Kubában kötelezővé vált. A többszöri szerződésmegújításon átesett munkások közül kerültek ki azok, akik elkezdtek maguk is toborzókká válni. Ők lettek a kínai kolónia első vállalkozói, akik a munkaerő toborzásán és elosztásán kívül közvetítő és tolmács feladatokat is elláttak. A szerződésekben nem utaltak semmiféle testi fenyítésre vagy más büntetésre, a különböző szabályozások azonban pontosan megszabták, hogy milyen következményei lehettek az engedetlenségnek vagy szökésnek. A szökött kulikat a szökött fekete rabszolgákhoz hasonlóan kínai *cimarron*oknak hívták. A megláncolás, bilincselés, vagy kaloda nem volt ismeretlen a kínai kulik számára, e szabályozások szinte teljes mértékben átvették a korábbi rabszolgatartási szabályokat. Szerződéseik értelmében a kulik szigorúan helyhez voltak kötve, csak a földesuruk, vagy munkafelügyelőjük írásos engedélyével távozhattak el, ha ezt elmulasztották, letartóztathatták és börtönbe csukhatták őket. [243]

A kínaiakkal szembeni visszaélésekről, a napi túlélésért való küzdelemről, büntetésekről, öngyilkosságokról, ellenállási kísérletekről és szabotázsokról számos beszámoló és beadvány maradt fenn, melyeket több kötetes kiadványokban őriznek a pekingi Kínai Nemzeti Könyvtárban. 1874-ben egy kínai bizottság érkezett Kubába a kínai munkások helyzetének kivizsgálására, két hónap

alatt több mint ezer aláírást és ugyanilyen számú beszámolót gyűjtöttek össze. [244] A kínai munkások többsége azt állította, törbe csalták vagy elrabolták és elhurcolták őket, igen kevés volt azok száma, akik önként jelentkeztek az útra. Az elmondások szerint volt olyan szállítmány, mely tagjainak fele meghalt az út során, mások csoportos öngyilkosságokról beszéltek. A mindennapos megaláztatások és kegyetlenkedések miatt a rabszolgáknál is rosszabb sorsúnak érezték magukat. Általános büntetésnek számított a fülek, vagy ujjak levágása, bőrük megégetése vagy leforrázása, kutyatámadások, botütések és még sorolhatnánk. Sok esetben valóban csak az öngyilkosság vagy a szökés tűnt egyetlen megoldásnak. Halálukkor, még az átkeresztelkedetteknek sem adták meg azt a lehetőséget, hogy saját sírba temethessék őket, közös gödröket ástak az elhunyt kulik számára, kutyákként hantolták el őket. [245]

A kötelező szerződések hivatalosan a nyolcvanas évek végén jártak le Kubában, azonban már röviddel ez előtt megindult egy valamivel szerényebb mértékű, immáron önkéntes bevándorlás, ami egészen a nagy gazdasági világválságig tartott. A kiváltó ok az USA-ban 1882-ben elfogadott, kínaiak kirekesztéséről szóló törvény volt, melyet csak 1943-ban vontak vissza. Sokan már a hatvanas évektől kezdve, Kaliforniából érkeztek. Ekkortól, illetve a 20. század folyamán azonban már igen kevesen dolgoztak ültetvényeken, a kínaiak többsége kereskedőként, bolttulajdonosként kereste boldogulását, illetve elterjedtek a kínai gyógyszertárak és egészségügyi központok is. [246] A Kaliforniából érkezett kínaiakhoz fűződik a kínai kifőzdék és más üzletek elterjedése, sokuk egyesült államokbeli, vagy hongkongi kínai cégekkel álltak kapcsolatban, melyek egyben tőkével is szolgáltak a vállalkozásokhoz; kínai tőkések többek között cukorfeldolgozókat is felvásároltak. [247]

A kubai függetlenségi mozgalom érdekes fordulatot hozott a kínaiak társadalomban betöltött igen lebecsült szerepét illetően. A függetlenség oldalára állva katonaként harcoltak a háborúban, többen tiszti rangot is elértek. A tízéves háborúban (1868-78) igen jelentős erőt képviseltek, arányuk akár a 30%-ot is elérte a felkelő csapatokban, számuk több ezerre tehető. A függetlenségi harcok utolsó éveiben számuk lecsökkent, de ekkorra maga a kínai kolóniában is komoly visszaesés volt tapasztalható a korábbi évtizedek történéseinek köszönhetően. A harcok több főszereplője is elismerően nyilatkozott a kínaiak részvételéről. Ekkor született meg a kínai-kubai hazafi képe és hangzott el a híres szállóige: „Nem volt egyetlen kubai kínai dezertőr, sem kubai kínai áruló.” [248] Sőt, egy afro-kínai szerző, 1927-ben a kínai bevándorlást feldolgozó művében a következőképpen fogalmazott: „A demokrácia, az egyenlőség, a kubaiak összefogása a harcmezőn

kezdődött, ahol a fekete rabszolga bajtársa lett rabszolgatartójának, a kínai kuli pedig főnökének. [...] Kuba az egyetlen ország, ahol nem létezik gyűlölet, csak testvéri szeretet, melyben a kínaiak is részesülnek.”[\[249\]](#) E kijelentések ellenére a kormányzat eltökélt célja az volt, hogy megakadályozza a további kínai bevándorlást a szigetországba. 1902-ben született meg a bevándorlást tiltó rendelet, majd 1906-ban az új bevándorlási törvény kimondta, hogy Kubába kifejezetten kanári-szigeteki vagy észak-európai, és nem fekete vagy ázsiai bevándorlókat várnak.[\[250\]](#) 1902-ben, a Kubai Köztársaság megalakulásával a két ország felvette a diplomáciai kapcsolatokat, melyek a Kínai Köztársaság 1911-es megalakulásával sem szakadtak meg. A havannai kínai negyed, Latin-Amerika legnagyobb kínai közösségeként, virágkorát a 30-as évektől kezdve élte, mely a kubai forradalomig tartott. Zöldséges üzletek, szerencsejáték és ópium barlangok, mozik, színházak, éttermek, üzletközpontok, szórakozóhelyek működtek itt, számos lehetőséget nyújtva Havanna nem kínai lakosai számára is.[\[251\]](#) Kínai társaságok és újságok, illetve rádió is alakult, a *Barrio Chino* egy önálló városrészévé vált Havannának, melyben mindenféle szolgáltatások elérhetőek voltak. A kínai orvosok, rendelőik és gyógyszertárak rendkívül népszerűek voltak. A II. világháború alatt, a hagyományos kínai orvoslással foglalkozók elkezdtek a kubai gyógynövények vizsgálatát is, ugyanis nehézkessé vált a kínai alapanyagok behozatala. Egy zárt kolónia esetében ez egyben nyitást jelentett a kubai társadalom és szokások megismerése felé.[\[252\]](#) A 20. században számos kínai leszármazott festő, költő, regényíró vált ismertté, leghíresebb közülük talán Wilfredo Lam, aki nemzetközileg is az egyik legnépszerűbb kubai kortárs festővé vált.[\[253\]](#)

A kolónia élete és a két ország közötti kapcsolatok a kubai forradalmat követően a hatvanas évek elején még intenzívek voltak, azonban Kína és a Szovjetunió eltávolodása, illetve a szorossá váló kubai-szovjet kapcsolatoknak is köszönhetően hanyatlásnak indultak.[\[254\]](#) Az üzletek, éttermek, gyógyszertárak nagy része bezárt, a legtöbb újság és rádió megszűnt. A kubai kínai kolónia számában erőteljes csökkenés kezdődött. A kínai-kubai kapcsolatokban javulás csak a nyolcvanas évektől indult el. A Szovjetunió felbomlását és a kubai gazdasági reformtörekvések megindulását követően a kubai kínaiak életében is változások indultak meg. 1992-től felélesztették a Kínai-Kubai Baráti Társaságot, a két ország közötti diplomáciai és gazdasági kapcsolatokban egyértelmű fejlődést lehetett tapasztalni. Kormányzati politikák részévé vált a kínai negyed újjáélesztése, egyben Konfuciusz Intézetet adtak át Havannában.[\[255\]](#) 1994-ben, több mint 25 évnyi szüneteltetés után, újra megkezdte működését a még 1920-ban

alapított Chang Weng Chung Tong Társaság, mely kereskedelmi tevékenységet folytat, éttermet és sportlétesítményt üzemeltet.[256] Az erőfeszítések ellenére ma már alig érzékelhető a kínai jelenlét és hatás. A három faj (fehér, afrikai, ázsiai) keveredése, a történelmi múlt, a kolónia elöregedése mind hozzájárult a folyamatokhoz. Az újjáélesztett intézmények, üzletek, éttermek java részét már nem kínai tulajdonosok kezében vannak, ma a havannai *Barrio Chinot* kínaiak nélküli kínai negyedként emlegetik. Az 1990-es évektől pozitív változások indultak el diplomáciai, politikai és gazdasági téren is a két ország kapcsolataiban, 1995-ben maga Fidel Castro is Kínába látogatott. Noha az ország kínai kolóniájának hatása már alig érezhető, Kína gazdasági befolyása a térség többi államához hasonlóan Kubában is jelentősen nőtt, azaz a kínai jelenlét, immáron üzleti téren, erőteljesen érezhető, mely az utóbbi években egyre több kulturális és kutatási együttműködést is magával hozott.[257]

Peru áruelői

Peruban már a gyarmati korban is volt kínai jelenlét. Mexikóból, az Acapulcoba érkező kínaiak Latin-Amerika más térségeibe, így Peruba is eljutottak, ahol szövessel-varrással foglalkoztak, kitűntek kézműves mesterségekben való ügyességükkel, illetve gyors munkavégzésükkel, ugyanakkor már ebben a korban alsóbbrendűként kezelték őket. Már a 18. század végén Peru egyik alkirálya felvetette, hogy a partvidéki völgyeket kínai munkásokkal lehetne benépesíteni, akik teljesítménye jobb lenne, mint a rabszolgáké. Indián munkaerőre kevésbé lehetett számítani a partvidéki régiókban: a lakosság több mint felét kitevő, 3-4000 m magas hegyekben élő földművesek szervezete a magashegyi viszonyokhoz volt hozzászokva. A függetlenséget követően az ország igen lassan kezdte meg fejlődését. Perunak szüksége volt bevándorlókra haldokló mezőgazdaságának fellendítéséhez, de úgy tűnt, az európai bevándorlók elkerülték az országot: a földbirtokokon általános igen alacsony bérekkel az ideérkező európai földművesek nem tudtak idővel földbirtokossá válni, másrészt a bevándorló európaiak többsége inkább kereskedő, vagy szakember volt.[258] A negyvenes évek guanó és cukorexportjának növekedése jelentette a fejlődés igazi megindulását, ekkor már az infrastrukturális fejlesztésekhez és a modernizációs lépésekhez szükséges tőke is megjelent.

Az utolsó rabszolgaszállítmány 1818-ban érkezett Peruba, a rabszolgaságot 1854-ben törölték el (kb. 50 ezer rabszolga dolgozott ekkor főként a partvidéki ültetvényeken), azonban a felszabadult feketék helyére újabb munkáskezekre volt szükség. Szintén a munkaerőhiányt növelte a guanó kitermelés és a gyapot- illetve

cukornádtermesztés felfutása. A munkások bevándorlásának ösztönzésére elfogadták 1849-ben az úgynevezett „kínai törvényt”, Peru pedig megnyitotta határait az ázsiai bevándorlás előtt[259], előbb kínaiak, majd japánok érkeztek az andoki országba. A kínai bevándorlást Peruban két szakaszra lehet osztani, az első 1874-ig tartott, a második az 1903-1908 közötti periódusra tehető. 1849 és 1874 között 80-100 ezer kínai érkezett, főként az észak-perui partvidéki gyapot- és cukorültetvényekre, vasúti építkezésekre és a guanó kitermelésre. Ezekre a területekre hosszabb volt a tengeri út, a halálozási ráták 15% körül mozogtak. [260] A kormánypolitikák és a földbirtokos érdekek között világos különbséget lehetett látni ebben az időszakban, egészen a 20. század harmadik évtizedéig. A liberálisok, a városi elit és az állam az észak-amerikai és európai bevándorlást sürgette, egyértelmű céljuk ezzel a kor pozitivista szellemének megfelelően a civilizálás, a betelepítés és a belső piac fejlesztése volt. Ezzel ellentétben az ültetvényesek szerint az ázsiaiak olcsó munkájára volt szükség a partvidéki területeken. A különböző bevándorlási törvények ellenére Peru nem lett vonzó az európai bevándorlók számára, Kínából és Japánból azonban valóban jelentős számban érkeztek munkások.[261]

A kubai példához hasonlóan Peruba is embertelen körülmények között utaztatták, illetve megérkezésük után dolgoztatták a kulikat. Callao kikötőjébe történő behajózás után karanténba zárták őket, majd egy egészségügyi vizsgálat után piacon állították ki szemlére őket, hogy aztán magas haszonnal adásvételt kössenek a kuli kereskedőkkel. A kubai és más spanyol-amerikai példákhoz hasonlóan a kulikat ültetvényeken, vasútépítkezéseken dolgoztatták; az amazóniai kaucsuk, illetve a guanó kitermelés jelentett különbséget a kínaiak foglalkoztatása kapcsán Peruban. A guanót, mely a klimatikus viszonyok miatt (Peru partvidékén szinte sosem esik az eső) hatalmas mennyiségekben állt rendelkezésre, már a felfedezések előtt is használta az őslakosság a föld tápanyag utánpótlására. A spanyolok is átvették e szokást és a kereskedelmét is megindították. A 19. század negyvenes éveiben újra megindult a nagyobb arányú kitermelés, melynek az angol mezőgazdaság fejlődése adott lökést. Ekkortól a Csendes-óceáni háborúig (1879-1883) Peru gazdasági és politikai életének meghatározó elemévé vált a guanó, az ország exportjának legnagyobb részét e cikk tette ki. Habár hamar kikötötték a szerződésekben, hogy a kínai kulikat nem alkalmazhatták a guanó szigeteken, a kitermelésben dolgozó munkások nagyobb része kínai volt. Egy kínai munkás mindössze három évet tudott dolgozni a guanó szigeteken az 1850-60-as években, a rabszolgasághoz hasonló körülmények között. Az igen magas páratartalom, a tűző napsütés, a csapadék és vegetáció hiánya, a heti hét nap munka embertelen

körülményeket jelentett.[262] A szinte elviselhetetlen klíma mellett napi kitermelési kvótákat szabtak meg a munkafelügyelők (mintegy öt tonna guanót kellett kitermelnie napi szinten egy munkásnak). Ha a kvóták nem teljesültek, a büntetés fizikai fenyítés volt. A kemény bánásmód és munkakörülményekkel szembeni tiltakozásnak több formája is volt, elterjedtek voltak a már Kubában említett öngyilkosságok és szökések is, illetve több zendülést és felkelést is szerveztek. 1870-ben mintegy 1500 kínai lázadt fel a part menti ültetvényeken. A lázadást azonban leverték, több mint 300 kínai halt meg. A kínai ellenes hangulat olyan erőteljes volt, hogy 1870-ben a kongresszusban indítványozták a kínai bevándorlás betiltását és az összes kínai száműzését. Az indítványt azonban nem fogadták el.[263]

A guanó szigeteken dolgozó kínai kulik kiszolgáltatottsága, a velük szemben alkalmazott visszaéléseknek és kegyetlenkedéseknek, illetve a guanó kitermelést és kereskedelmét övező korrupciónak nemzetközi visszhangja is volt[264], sőt, néhány dokumentumban találkozhatunk egy magyar névvel, Kossuth Károllyal is, mint kivételesen kegyetlen kormányzóval. Több külföldi, főként észak-amerikai és brit lapok által megjelentetett cikkek legfontosabb célja az volt, hogy felhívják a figyelmet a visszaélésekre, a kínai kulik rabszolgasorára, és hogy elérjék a kulik kereskedelmében érdekelt brit hatóságoknál, hogy kivizsgálások induljanak meg az ügyekben. Mathew, Meagher és Hollett[265] brit diplomaták levelezésére is erre utal. A levelezés alapját az adja, hogy 1854-ben kilenc angol tengerészkapitány egy feljegyzést fogalmazott meg a brit Kereskedelmi Államtanács Őlordságainak, melyben azokról a kegyetlen embertelenségekről adnak számot, melyeknek szemtanúi voltak. Kérték a brit hatóságok közbenjárását, mivel a kínaiak legtöbbször brit hajókon utaztatták a szigetekre.[266] A britek jelezték, amennyiben a perui kormányzat nem képes megfékezni a visszaéléseket, a brit kormány fog fellépni a munkások védelmében. Elindították az ügy kivizsgálását és egyetértés született a felől, hogy az első pár évet követően enyhültek a problémák, a Chinha-szigetek egyikének főfelügyelőjét, azaz Kossuth Károlyt elbocsátották, és az ügyben eljárást indítottak.[267] Az említett eset egy igen érdekes, magyar vonatkozású részlete a perui guanó kitermelés történetének. Valóban létezik pár korabeli dokumentum, amelyben említik Kossuth Károly nevét, aki minden valószínűség szerint 1852-ben érkezett Peruba Észak-Amerikából, ahol részt vehetett a kubai Narciso López vezette expedícióban, illetve a Peruból induló, ecuadori Flores expedícióban.[268] Kossuth minden valószínűség szerint egy szélhámos volt, neve feltehetőleg felvett név. 1855-ben kérte a katonai szolgálatból való kilépését Peruban, kapitányi

ranggal. Halotti bizonyítványa szerint, mely leszármazottai birtokában van, Temesváron született és 70 évesen, 1888-ban, Limában hunyt el.

A kínai kulik bevándoroltatása 1874-ig tartott, ekkor a két ország között létrejövő barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezmény már a szabad bevándorlást indította el. 1876-ra már az ország lakosságának 1,9%-át alkották kínaiak. A Csendes-óceáni háború állította le ebben az időszakba a kínai munkások beáramlását az országba.[\[269\]](#) A perui kínaiak a Csendes-óceáni háborúban való részvétele az ellenállás egyfajta formája volt. A chileiek ügyesen használták ki a kínaiak elégedetlenségét. A kulik számára a perui katona volt az egyik legádázabb ellenség. Legtöbbször katonák voltak azok, akik bármilyen előzetes egyeztetés nélkül a hírt vitték a kulik számára szerződéseik automatikus meghosszabbításáról. A kínaiak ellenségeinek ellenségei pedig szövetségeseiké váltak. A chilei katonai beavatkozás hírére a kulik megpróbáltak elszökni a partvidéki ültetvényekről, melyeket előzőleg kifosztottak. 1200-1500 szökött kínai segítette a chilei csapatokat, főként az chileiek északi hadjáratában és Lima elfoglalásában 1880 őszén és 1881 telén. Lima elfoglalását megelőzően a chilei csapatokat vezető Patricio Lynch tábornok, aki korábban a brit gyarmati hadseregben az ópiumháborúban[\[270\]](#) is részt vett, már ismert taktikát alkalmazott. A kulik elnyomóinak cukornádültetvényei ellen indított támadásokat és a hadsereg költségeihez való hozzájárulásra próbálta őket kényszeríteni. Miután az ültetvényesek ezt megtagadták, felgyújtotta házaikat, a földeken dolgozó kulikat pedig felszabadította. A kulik megmentőik mellé álltak és követték a chilei csapatokat a harcokban.[\[271\]](#) Szerepük főként logisztikai volt (muníciót, élelmet szállítottak, ellátták a sebesülteket, gerilla akciókat szerveztek), a háborút követően pedig Chilében telepedtek le.[\[272\]](#)

A hatvanas – hetvenes évektől kezdve a kínaiak megjelentek az andoki és amazóniai térségben is. Amazóniában az első leteleplők szökött *cimarronok* voltak, akik hamar erős gazdasági befolyásra tettek szert e régióban, főként a hegyvidéki és esőerdei területek közötti kereskedelmi tevékenységüknek köszönhetően. A legjelentősebb kínai kolónia Iquitosban alakult ki, a városba a hetvenes években a fekete aranynek nevezett kaucsuk kitermelése miatt érkeztek. 1899-re már ők alkották a legnépesebb külföldi csoportot nemcsak Iquitosban, de egész Loreto tartományban. A kaucsukláz nemcsak belső, de kívülről érkező migrációt is elindított. A partvidékről érkező kínaiakat hamarosan az országhatárokon túlról érkezők is követték, a legtöbbben Ecuador, illetve Brazília felől érkeztek. Legtöbbjük igyekezett különböző árucikkeket, kakaót, kávé, kukoricát, rizst, cukrot, pálinkát beszerezni, majd az árut csónakokon folyóról

folyóra haladva a kaucsuk kitermelőkhöz és aranymosókhoz juttatták el. Cserébe kaucsukot (később gyapotot és dohányt) és aranyat kaptak, melynek újraeladásából komoly hasznot húztak.[273]

A század utolsó harmadában a főként vidéki munkákra történő bevándorlás mellett városi emigrációval is találkozhatunk már: háztartási alkalmazottként, cselédként dolgoztatták a kínaiakat. Némileg privilegizált helyzetnek örvendtek: szerződéseik csak öt évig szóltak, illetve helyzetük sem volt annyira kötött, mint a vidéken dolgozó társaiké. Noha kisebb mértékű volt a városokba érkező kínaiak száma, e csoport jelentősége mégis nagy: a szerződések lejártát követően ők alkották a magját a később vidékről (ültetvények, guanó kitermelő helyek) is érkező és egyre hangsúlyosabbá váló kínai városi kolóniának. 1884-ben Peru kínai lakosságának már 24%-a élt Limában, többségük itt is még mezőgazdasági munkásként. Erre az időszakra tehető az első kínai negyed megszületése. A második bevándorlási szakasz már önkéntes és főként városi volt, ekkor már a kínaiak többsége valamilyen kereskedelemhez kötődő foglalkozást végzett. A körülmények is megváltoztak: kínai konzul működött az országban, illetve a korábban kiérkezettek már szervezeteket alapítottak. Ekkor született meg az első *Barrio Chino* Lima Központi Piacának területén, ahol a század elején a városrész 7%-át kínaiak tették ki.[274] A limai városi népesség a kínai negyedet a város legpiszkosabbjának tartotta, a negyedet asszociálta a nyomorúsággal, rossz életviszonyokkal, járványok forrásával. Ebben az időszakban pestis pusztított a városban, a betegség terjedéséért igen hamar a hegyvidékekről érkező indiánokat, legfőképpen pedig a kínaiakat tették felelőssé. A társadalom megőrizte a kínai lakosságot.[275] A század első évtizedeiben kínai termékeket importáló cégek alvállalatai is megjelentek, illetve ebben az időszakban már elterjedtek voltak a kínaiak által működtetett nyilvánosházak, játékbárlangok, illetve ópiumházak.[276] 1909-ben erősen szabályozták a kínaiak bevándorlását, 1930-ban pedig be is tiltották, ennek ellenére a század első évtizedeiben is folyamatos volt a kínai migránsok érkezése.[277]

Az ópium már elindulásuktól kezdve kísérőtársa volt a kínai bevándorlóknak. A hosszú út során, illetve azt követően a kegyetlen bánásmódot, a betegségeket, az alultápláltságot, a szélsőséges időjárási viszonyokat az ópium mámorában próbálták feledtetni és elviselni. Kubában és Peruban a földesurak nemhogy engedték, egyenesen ösztönözték az ópium használatát, sőt, felügyelték az ópium importját és a kulik ellátását (az *haciendák* boltjában ópiumot árultak). A munkások számára a kimerítő nap végén az ópium jelentette a kikapcsolódást, de sokan ennél komolyabb célokra is használták: igen nagyarányú volt az ópium

túladagolással bekövetkező öngyilkosságok száma, mely a saját helyzetükből való menekülési utat jelentette. Sokan még a húsadagjukat is ópiumra cserélték, illetve kevés fizetésük nagy részét erre költötték. A földesurak számára így részben visszatért a kifizetett bér, a fogyasztás és az ebből származó bevételek pedig folyamatosan nőttek. Olyannyira, hogy a perui kormány 1887-ben állami monopóliumot vezetett be az ópium importjára, bár ekkorra már a földbirtokosok a kínai munkaerőt a hegyvidék indián munkaerejére kezdték cserélni, akik kokát fogyasztottak (röviden megjegyezzük, hogy a koka fogyasztást is az ópiumhoz hasonlóan az *hacenderók* felügyelték és húztak hasznot belőle). Az ópium eladásában legtöbbször részt vettek a már említett toborzó és közvetítő szerepet vállaló korábbi kínai munkások, illetve olyan korábbi kulik, akik az ültetvények közelében kisebb boltot, kereskedést nyitottak. A kínaiak városokba telepedésével párhuzamosan pedig, ahogy jeleztük, megjelentek a városi ópiumházak.[\[278\]](#)

A kínaiak fokozatosan egyre nagyobb hatással voltak a perui városi kultúrára és sikeres társadalmi csoporttá váltak. Visszatérni hazájukba sokan már nem akartak: kiszakították őket társadalmukból és erőszakkal hurcolták be egy újba, melynek tagjai bár alsóbbrendűnek tekintették és megvetették őket, mégis megengedték, hogy újraéljék kulturális életüket, mely lassan keveredni kezdett a befogadó országéval. Különösen az 1890-1920 közötti időszakban komoly gazdasági és társadalmi fejlődésen esett át a kínai kolónia, 1924-ben megalapították a *Centro Social Chino* intézményét, mely az 1886-ban alapított első kínai szervezet megerősítőjeként a már komolyabb tőkét felhalmozó, középosztályba lépett kínaiak társasága lett. Politikai szerveződések mellett (érdekességként megemlíthetjük, hogy a kor egyik legjelentősebb pártjának, az APRÁ-nak tagjai között nem egy kínai volt) sajtóorgánummal is rendelkeztek, 1920. táján az országban már több mint harminc kínai szervezet működött. A perui társadalom részéről a 20. század első évtizedeiben egyre erőteljesebben érzékelhető volt a kínaiakkal szembeni ellenszenv, melynek újabb forrása immáron az volt, hogy a kínaiak vetélytársakká váltak a munkaerőpiacon. 1909-ben és 1919-ben komoly kínai ellenes lázongások voltak Limában. Kifosztották és lerombolták a kínai üzleteket, fizikailag és verbálisan bántalmazták a kínai munkásokat, sőt, politikai megmozdulásokat is szerveztek ellenük. 1917-ben Kínai Ellenes Ligát alapítottak, és a sajtóorgánumokban is komoly kínai ellenes propaganda hadjáratot indítottak.[\[279\]](#) Ugyanakkor megjelent egy olyan értelmiségi csoport is, mely tagjai igyekeztek védeni és támogatni a perui kínaiakat, komoly ellenkampányt indítottak a kínai és ázsiai ellenes megnyilvánulásokkal szemben.[\[280\]](#)

Az ázsiai bevándorlás ellenes törvények és a társadalom részéről jelentkező

ellenszenv ellenére a II. világháborúig a kínai kolónia még tovább fejlődött, modernizálódott és egységessé vált. A kínai, hongkongi, kaliforniai befektetők által támogatott kínaiak által felügyelt, főleg mezőgazdasági termékekkel foglalkozó kereskedőcégek virágoztak ezekben az években. E kínai kolóniában egyre nagyobb elismerést érdemeltek ki a kínai meszticek és a tusanok (kínai szülőktől már Peruban születettek), sőt, a perui társadalomban is egyre előkelőbb helyet foglaltak el. A II. világháború és a Kínai Népköztársaság megszületésével a kínai kolónia hanyatlani kezdett, kapcsolatai megszakadtak az anyaországgal. A túlélést a tusanok jelentették: e fiatal generáció, felismerve, hogy jövője Peruban van, mind politikailag, mind társadalmilag szerveződni igyekezett. A hagyományos kereskedő tevékenységeket felváltották más szakmák, legtöbbjük mérnök, orvos, jogász lett és az ötvenes évektől iparban, mezőgazdaságban, halászatban próbáltak befektetni. A hatvanas években Peru és Tajvan politikai közeledésének köszönhetően komoly tajvani-tusán-perui gazdasági és kereskedelmi szálak alakultak ki. Juan Velazco Alvarado[281] kormányra lépése és intézkedései érzékenyen érintették a mezőgazdaságban érdekelt kínai leszármazottakat, sokan ekkor el is hagyták az országot. Ezt követően azonban, bár kisebb arányban és illegális formában, tovább folytatódott a kínaiak bevándorlása az országba. A nyolcvanas évek új változásokat hoztak: a tusanok megjelentek az ország vezető politikai elitrétegében és a politikai életben. E változásokra komoly árnyékot vetett a Fényes Ösvény és a Túpac Amaru Forradalmi Mozgalom terrorszervezetek akcióinak megjelenése, melyek számtalan esetben kínaiak által ellenőrzött vállalkozások ellen irányultak, a kínai és tusan kereskedelmi tevékenység aktivitása erőteljesen csökkent. 1981-ben megnyitotta kapuit a Perui-Kínai Kulturális Központ, mely egyben egy új korszakot is elindított: ekkortól napjainkig újra számottevő kínai bevándorlás tapasztalható az országban.[282]

Talán egész Latin-Amerikában Peruban érezhető ma is leginkább a kínai bevándorlók kulturális és gazdasági hatása, köszönhetően annak is, hogy ebben az országban lehetett az utóbbi 150 évben kisebb megszakításokkal szinte folyamatos kínai bevándorlást regisztrálni. Már az első bevándorlók nagyban hozzájárultak egyes szokások elterjedéséhez. Az ültetvényeken a kínai kuliknak maguknak kellett főzniük, következésképpen egyre nagyobb igények mutatkoztak a rizs termelésére, mely az ötvenes években el is indult. A rizsfogyasztás a mai napig Peruban a legmagasabb a térségben, de nem szabad említés nélkül hagyni azt sem, hogy a kínai hatás Peru gasztronómiájára akkora hatással volt, hogy a kínai-perui keveredésből egy új konyha született. A perui otthonok elengedhetetlen kellékei a

szójaszós, a gyömbér, vagy a kínai tésztaféleségek, a *chifan*nak nevezett kínai-perui éttermek pedig ma is szerves részei szinte minden városnak. Csak Limában becslések szerint ma mintegy 4000 ilyen étterem létezik, mely 32 ezer embernek ad munkát.[\[283\]](#)

Az utóbbi évek statisztikái nehezen tudják kimutatni az országba érkező és a már ott élő kínaiak számát. Sokan illegálisan érkeztek, illetve az utóbbi években nagyon nagy arányban perui állampolgárságot igényeltek. Fujimori, japán származású elnök kormányzása alatt, 1992-ben egy bevándorlást segítő törvényt fogadtak el, melynek értelmében támogatták az országba befektetést és pénzt hozó bevándorlókat. Az üzleti vízumot igénylők dokumentumainak lejártát követően sokan szintén az országban maradtak. Az illegálisan érkezők többsége először a limai Kínai negyed *chifáiban* vállalt munkát, majd innen vándoroltak tovább. Az utóbbi években egyre több a kínai befektető, illetve egyre több vállalkozást indítanak el, általában a nemrégiben érkezők, vagy akik az utóbbi években vették fel a perui állampolgárságot. A gazdasági folyamatokat tovább erősíti a 2010-ben Peru és Kína között létrejött Szabad Kereskedelmi Egyezmény.[\[284\]](#) A perui gazdaságban a kínaiak erős jelenlétére nagyszerű példa a Wong szuper- és hipermarket lánc, melyet 1942-ben, Erasmo Wong, kínai bevándorló alapított. Mára a Wong az ország vezető szupermarket láncává vált. Erasmo Wong a perui kínai gazdasági és értelmiségi elit tagjaival vette körül magát és megalapította az *Asociación Peruano China* nevű társaságot, mely egyfajta identitáskeresést indított el. Több alkalommal tusan találkozókat szervezett, *Los herederos del dragón*, (A sárkány örökösei) címmel, melyre a fiatalabb nemzedék tagjait is elhívták azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a perui társadalomban sikereket elért tusanok átadják tapasztalataikat a fiatalabbaknak. Ma már nem csak a hagyományosan kínai szektorokban (kereskedelem, éttermek) találunk sikeres tusanokat: internetkávézók, szépségszalonok, hotelek tulajdonosai, ipari befektetők (pl. gyárépítkezések befektetői), számítógépalkatrész-importőrök is találhatóak közöttük. A tusanok és a kínai kolónia összetartásának egyik fontos támogatója a katolikus egyház volt, mely nemcsak identitásuk megőrzését, de egy új, kínai-perui elit megszületését is elősegítette.[\[285\]](#)

Kuba hősei és Peru árulói?

Brazíliát, Mexikót és Panamát megelőzve Kubában és Peruban lehetett a legnagyobb mértékű kínai bevándorlást regisztrálni a 19. század második felében és a 20. század elején. A kiindító ok mindkét esetben a munkaerőhiányban keresendő. Peruban 1854-ben, Kubában csak 1880-ban született meg a

rabszolgaság eltörléséről szóló törvény, sőt, ez utóbbi országban 1886-ig kellett várni a törvény megvalósulására. Bár e tekintetben különböztek a két ország viszonyai, a kínai kulik munkaerejének kiaknázásának igen hasonló jellegzetességei voltak (habár Peruban másfajta tevékenységekben is alkalmazták őket). Az ültetvényes gazdálkodásban megszokott rabszolgatartás jellegzetességei tovább öröklődtek. Noha szerződésben rögzítették a kínai munkások munkaviszonyának időtartamát, ez inkább csak szimbolikus volt, az előlegesen alapuló adósjobbágy-szerű szolgasorból kevés esély volt a kilépésre. Akik mégis elhagyták az ültetvényeket, a legtöbb esetben a városok, illetve főként a főváros felé vették útjukat és kis boltokat, kifőzdéket, majd szerencsejáték barlangokat nyitottak. A kínaiakkal szembeni ellenszenv mindkét országban érezhető volt, ennek ellenére a kolóniák lassú fejlődésnek indultak, majd a 20. század bizonyos időszakában mindkét országban virágzásukat élték. Peruban a Csendes-óceáni Háború, Kubában a Függetlenségi Háború eseményeiben való részvétel volt az, amely befolyásolta a kínaiakkal szembeni társadalmi magatartást. A Perut támadó chilei csapatok támogatása a kínaiakat a haza árulóivá, míg Kubában a spanyol iga ellen a függetlenséget támogató kínaiak a nemzet hősvé váltak. Peruban és Mexikóban robbantak ki a legerőteljesebb kínai ellenes megmozdulások a 20. század elején, azonban a kínai bevándorlás ellenes intézkedéseket bevezető országok között Kubát is megtaláljuk. A kínai kolóniával szembeni negatív előítéletek jelentős fordulatot végül Peruban vettek, ahol Kubával ellentétben a kínai kolónia kulturális hatása a mai napig érződik, sőt, egyfajta újjáéledés tapasztalható.